

DIMENSIUNI SOCIO-PEDAGOGICE ALE ASISTENȚEI FAMILIEI ȘI ADOLESCENTULUI ÎN SITUAȚII DE RISC

Svetlana HARAZ, lect. univ., MA, ULIM, RM
Natalia ROTARU-SÎRBU, lect., drd., ULIM, RM
Elena CAISĂN-POPA, masterandă an II, Programul
„Managementul serviciilor sociale și de sănătate”, ULIM, RM

Summary. *Adolescence is not a period of "crisis", an ungrateful or contested age, but some educational deficiencies can lead to deviant behaviors. The environment in which the adolescent grows and develops, the extracurricular context in which he is outside the school, but also other factors condition the prosocial or antisocial orientation of the adolescent. The problem of investigation: the formation of social skills in young people at risk in the process of developing a pro-social behavior. The object of the research: the social skills of young people in risk situations as an element of pro-social behavior. The aim of the research: the study of the premises for the formation of social skills in young people at risk, respectively the formation of a pro-social compartment.*

Keywords: *Adolescence, pro-social behavior, social skills, family, young people at risk.*

Comportamentele prosociale se bazează pe abilitățile sociale - **abilitate** (*deprindere, îndemânare, pricepere* și alte sinonime) se înțelege un set de deprinderi conceptuale, teoretice și practice rezultate în urma unui proces de învățare, al cărui scop final este efectuarea unui proces în urma căruia se așteaptă realizarea și finalizarea unui anumit rezultat dorit. Pe scurt, abilitatea sau capabilitatea cuiva reprezintă totalul cunoștințelor sale de orice natură [6].

Abilitățile sociale constau din mai multe cunoștințe de orice natură socială cu care persoana pe care poate opera în societate pentru ca să ducă un mod de trai decent și colaborativ și a construi relații cu alte persoane.

Exemple de abilități sociale pot fi identificate ca *cooperarea, negocierea, asertivitatea, leadership-ul, oferirea de suport social, abilitatea de a dezvolta o rețea de suport social*. Studiile occidentale includ în cadrul abilităților sociale și *managementul emoțiilor, empatia, rezolvarea conflictelor și deprinderile privind intimitatea*.

Prițcan V. se referă la descrierile autorilor care definesc abilitatea nu se confundă cu deprinderea, bazându-se pe plasticitate neuropsihică, și nu se reduce la cunoștințe întrucât reprezintă o condiție pentru formarea și utilizarea optimă, în situații noi, a deprinderilor și cunoștințelor. În engleză termenul skill semnifică atât abilitatea cât și aptitudinea [10].

Constantinescu definește abilitățile sociale sunt acelea care facilitează interacțiunea în grup. Pornind de la abilitatea socială, se poate dezvolta competența social, definită drept caracteristica persoanelor capabile să producă o influență social dezirabilă asupra altor persoane [5].

Michael Argyle analizează competențele sociale (social skills) văzute ca pattern-uri comportamentale ale persoanelor capabile să producă efectele dorite asupra altora. După autorul citat, competențele sociale pot fi evaluate obiectiv și dezvoltate prin antrenament [1]. Studiind competența socială, găsește diferențe legate de apartenența la gen: femeile sunt mai empaticе, mai cooperante, mai gratifiante, au o competență verbală superioară și dau dovadă de o competență în comunicarea nonverbală mai mare decât bărbații.

Relațiile strânse dintre un adolescent și părinții săi au efecte benefice asupra sănătății și dezvoltării acestuia. Abilitățile parentale optim dezvoltate, ca și activitățile împărtășite de toți membrii familiei, pot avea un rol educativ modelator asupra adolescenților [8]. Astfel, adolescenții care dezvoltă relații pozitive cu părinții sunt mai puțin predispuși să se angajeze în comportamente de risc, inclusiv în comportamente de tip adictiv, precum fumatul, consumul de alcool și de droguri sau alte substanțe psihotrope [12, p.37].

Totodată, autorii afirmă că adolescenții care se dezvoltă în familii suportive prezintă mai puțin simptome de depresie, înregistrând o stare psihologică de bine. Sprijinul parental, constant exprimat, corelează pozitiv cu o stimă de sine ridicată a adolescentului și cu obținerea unor rezultate școlare bune [9].

Examinarea comportamentului prosocial și antisocial este important deoarece facilitează înțelegerea problemelor de comportament, care apar în adolescență și în tinerețe. Cunoștințele sunt necesare pentru prevenție și intervenție care pot de asemenea ghida dezvoltarea unui comportament prosocial sau antisocial.

Bonchiș, descrie studiile realizate de Kenrick și colaboratorii săi din 2002, unde demonstrează că de fapt, comportamentele prosociale servesc unor patru mari scopuri:

- 1) contribuie la bunăstarea noastră personală;
- 2) vizează creșterea statutului și aprobării sociale;
- 3) vizează protejarea stimei de sine;
- 4) permit menținerea sub control și reglarea dispoziției emoționale [3].

Sunt doi factori majori care afectează orientarea prosocială a copiilor: *contextuali* (familia și apropiații) și *personali* (personalitatea și genul):

Familia reprezintă locul în care individul se dezvoltă, unde își petrece o mare parte din timp, unde devine practic ființă socială. Indiferent de organizarea familiei, de identitatea sa etnică, religioasă ori politică, aceasta se caracterizează prin dinamism și printr-o mobilitate continuă. Familia este un sistem dinamic, care cunoaște transformări permanente. Membrii ei se dezvoltă, evoluează împreună și adaugă elemente care îmbogățesc în permanență viața familială. Cu toate aceste schimbări însă, se poate spune că „instituția familiei rămâne stabilă”. Totodată, se poate afirma că termenul de „familie” nu mai surprinde realitatea caracteristică a generațiilor precedente, tocmai datorită acestei schimbări [11].

Rolul educativ al părinților precum și raportul dintre adolescenți și părinți rămâne o temă discutată pe larg și foarte importantă pentru psihologia dezvoltării, punând accent pe practicile educaționale parentale. Rolul central pe care îl ocupă copilul în familie, importanța primilor ani din viața lor și însemnătatea fundamentală a familiei sunt priorități ale procesului educațional. O societate sănătoasă psihic și fizic se naște pornind de la un climat familial propice ce cuprinde: *iubire, maturitate emoțională, responsabilitate, spiritualitate, comunicare empatică, etc.*

Eisenberg spune că în formarea comportamentelor prosoziale la adolescenți în contextul familial, un rol important îl are calitatea interacțiunii dintre părinte și calitatea interacțiunilor ce au loc între frați sau surori [7]. Calitatea interacțiunii părinte-adolescent este strâns legată de tipul de atașament, de modelul parental, de practicile educative și de tipul de disciplinare aplicat. În preluarea unor modele comportamentale de către adolescent, relația pe care o stabilește încă din primii doi ani de viață cu figura de atașament are un rol esențial.

Școala este locul în care copilul este pregătit pentru integrarea viitoare în forța de muncă și integrarea în viața culturală. Pentru că integrarea presupune colaborarea cu ceilalți, aptitudinile sociale sunt unele dintre cele mai importante lecții predate în școală. Cea mai importantă lecție pe care copiii o pot învăța este „plăcerea de a finaliza o sarcină prin atenție sporită și perseverență” [4].

Fiind la școală, implicați în procesul de instruire, în interacțiunea elev-elev, însușirea de comportamente prosoziale reprezintă un proces relativ identic cu cel precizat la relația cu ceilalți frați respectiv surori. Atunci când și cadrul didactic valorizează însușirea comportamentelor prosoziale în rândul elevilor oferindu-le recompense, va orienta atenția elevilor spre preluarea unor modele comportamentale de la ceilalți.

Eisenberg și teoreticienii din psihologia dezvoltării au subliniat frecvent existența unei legături între achiziționarea unor caracteristici morale și interacțiunile sociale cu colegii [7].

Putem spune că raportarea noastră la mediul social, se realizează în primul rând în baza stimei de sine a tinerilor în situații de risc raportată la abilitățile și competențele lui sociale care stau la baza formării relațiilor lui cu alte persoane. Felul în care suntem văzuți și apreciați de cei de la care așteptăm un feedback pozitiv ne determină acțiunile și stima de sine. Abilitățile sociale ale tinerilor în situații de risc stau la baza formării comportamentului pro-social și lipsa acestora duce la implicare tînărului în diverse acțiuni antisociale, iar prezența abilităților sociale duc la formarea unei personalități integre și implicate în acțiuni și activități de dezvoltare personală și al comunității.

Pentru a descrie rezultatele cercetării ne propunem să descriem cum a avut loc cercetarea. Am elaborat un chestionar în formatul online prin intermediul programului Google Forms deoarece era important de a fi discreți cu tinerii în situații de risc și de a primi informații veridice, fapt care uneori în discuții concrete cu tinerii ei se sinchiesc de a răspunde direct la întrebările ce țin de familia lor sau alte întrebări cu tentă personală.

Chestionarul a cuprins mai multe module care conțin întrebări generale ce țin de vârstă, locul de trai, sex. Întrebări bifurcate ce identifică componența familiei, membrii familiei, cu cine trăiește adolescentul. Au fost formulate întrebări închise (cu variante de răspuns, cu gradație a răspunsului pentru întrebările mai nuanțate) și cu răspunsuri deschise, după caz.

Datele obținute în urma aplicării chestionarelor au fost colectate direct în baza de date, prin platforma Google Forms, pentru a permite prelucrarea statistică a acestora și formularea rezultatelor cercetării. Google Forms este un instrument ce face parte din suita Google Drive și care permite colectarea informațiilor de la respondenți printr-un sondaj personalizat sau test. Informațiile sunt apoi colectate și conectate automat la o foaie de calcul. Foaia de calcul conține răspunsurile sondajului și a întrebărilor

Dacă să analizăm timpul liber pe care îl petrece un adolescent de 15-18 ani în decursul zilei, atunci identificăm că:

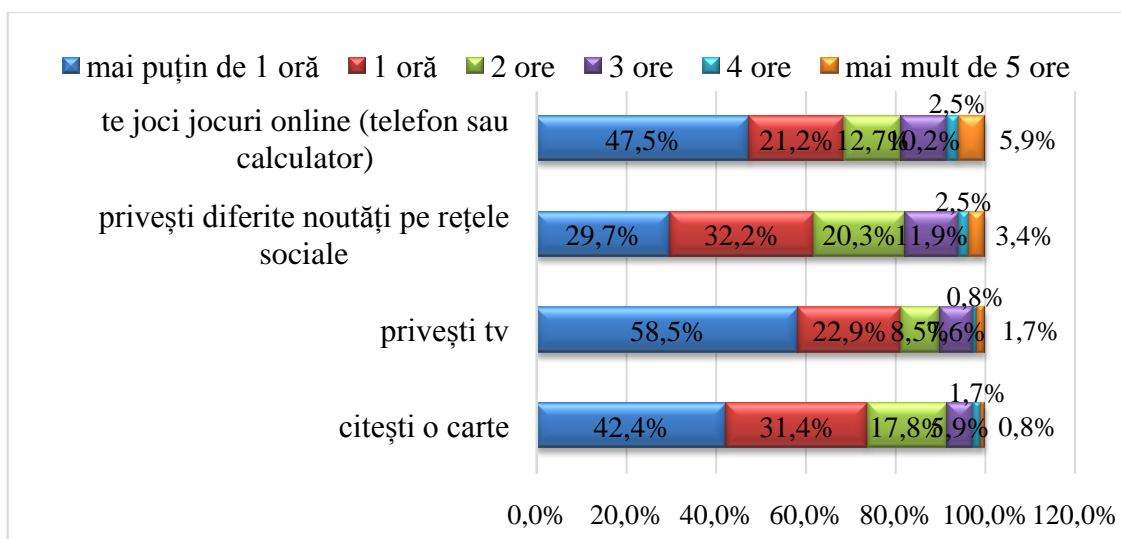

Figura 1. Modul de petrecere a timpului liber în familie, %.

Conform figurii 1 am constatat că tinerii au tendința de a se juca online la telefon sau calculator timp de la o oră la maxim 5 ore. În așa context 47,5% din tineri sunt implicați în jocurile online mai puțin de o oră pe zi, 21,2% sunt tinerii care joacă online jocuri pe gadget-uri timp de o oră, 12,7% dintre tineri joacă timp de 2 ore online, 10,2% din tinerii chestionați joacă 3 ore online, 2,5% tineri sunt implicați în jocuri online 4 ore și mai mult de 5 ore pe zi sunt în jur de 5,9% care își petrec timpul online prin intermediul jocurilor.

În așa context 29,7% din tineri sunt implicați în a privi noutăți pe rețele de socializare mai puțin de o oră pe zi, 32,2% sunt tinerii care fac acest lucru timp de o oră, 20,3% din tineri privesc timp de 2 ore online, 11,9% din tinerii chestionați privesc 3 ore online, 2,5% tineri sunt implicați în online 4 ore și mai mult de 5 ore pe zi sunt în jur de 3,4% care își petrec timpul online prin intermediul jocurilor.

Astfel 58,5% din respondenți sunt implicați în a privi televizorul mai puțin de o oră pe zi, 22,9% sunt tinerii care privesc timp de o oră, 8,5% dintre tineri sunt în fața televizorului timp de 2 ore online, 7,6% din tinerii chestionați privesc 3 ore televizorul, 0,8% tineri sunt 4 ore și mai mult de 5 ore pe zi sunt în jur de 1,7% care își petrec timpul la televizor.

Cînd vine vorba de a citi o carte 42,4% din tineri chestionați au răspuns că fac acest lucru mai puțin de o oră pe zi, 31,4% sunt tinerii care citesc timp de o oră, 17,8% din tineri citesc de 2 ore, 5,9% din tinerii chestionați citesc 3 ore online, 1,7% tineri sunt implicați lectură 4 ore și mai mult de 5 ore pe zi sunt în jur de 0,8% care își petrec timpul în compania cărților.

Așadar, modul de a petrecere a timpului liber ajungând la mai mult de 5 ore pe zi, adolescenții joacă pe internet 5,9%, pentru a privi noutăți pe rețelele de socializare tinerii folosesc mai mult de 5 ore pe zi în 3,4%, privesc televizorului 1,7% mai mult de 5 ore pe zi și doar 0,8% dintre respondenți citesc o carte mai mult de 5 ore pe zi.

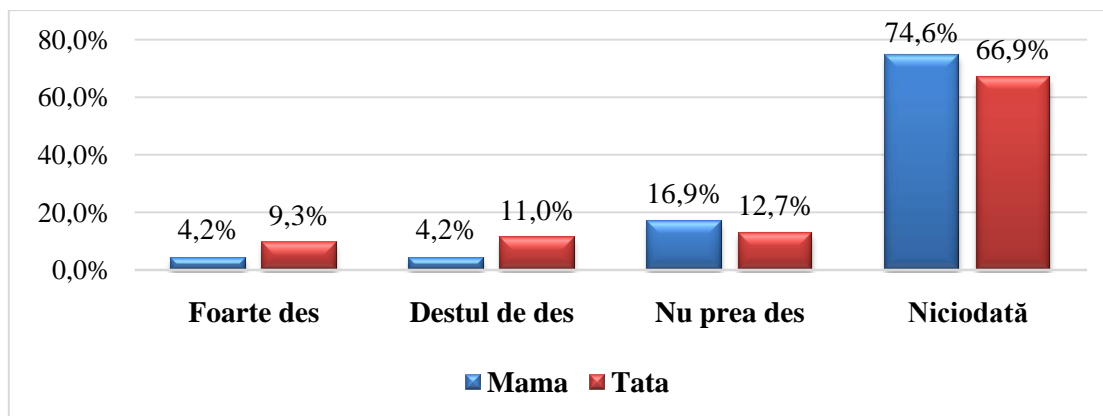

Figura 2. Timpul de lipsă a cuiva dintre părinți de acasă, %.

Conform figurii 2 am constatat că mai mult de jumătate din tinerii participanți la studiu au părinții alături de ei, și mult mai rar lipsesc părinții de acasă. Acest fapt ne-ar putea exprima cum influențează familia asupra tinerilor, cu toate acestea noi observăm că tații mai des sunt plecați de acasă ca mamele copiilor, fapt care pun în risc preluarea modelului de bărbat pentru băieți cât și interacțiunea fetelor cu tații care ar putea sta la baza relațiilor de dragoste și crearea de încredere în parteneri pe viitor. Aceasta confirmă cea de-a treia ipoteză că băieții sunt mai des predispuși la comportamente anti-sociale din lipsa modelului parental masculin, cât și din neștiința de a comunica cu fetele care au tendințe feministe evidențiate din cauza lipsei taților de acasă.

În principal am dorit să analizăm, care este capacitatea adolescenților și tinerilor în situație de risc și din familii complete de 15-18 ani în competențele sociale cum ar fi: acceptarea de sine, încrederea în sine, comunicare asertivă, colaborare, respect pentru diversitate respect pentru reguli, bunuri personale și comune comportament prosocial și civic

Prima competență era de a identifica cât de mult adolescenții și tinerii se **acceptă pe sine** – care de fapt este capacitatea de a cunoaște, înțelege, accepta propriile puncte forte, puncte slabe/ limite. Acceptarea de sine contribuie la asumarea responsabilității față de schimbare și autodezvoltare. Pentru identificarea acceptării de sine, am elaborate 3 întrebări.

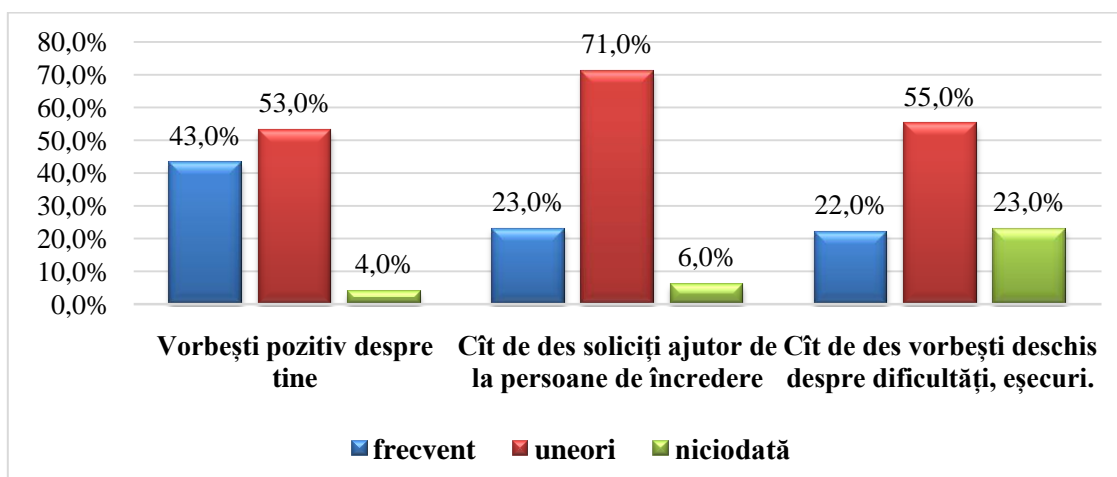

Figura 3. Acceptarea de sine, %.

La întrebarea cit de des vorbesc pozitiv despre sine, majoritate respondenților au menționat că doar *uneori* pot vorbi *pozitiv* 53%, frecvent vorbesc pozitiv despre sine doar 43% și *niciodată* 4% din ei.

Adolescenții și tinerii solicită ajutor de la persoane de încredere *uneori* 71% de cazuri, *frecvent* 23% și doar 6% *niciodată*.

La itemul cât de des vorbești deschis despre dificultăți și eșecuri 55% din respondenți au ales răspunsul *uneori*, 22% din respondenți au ales răspunsul *frecvent* și 23% din tineri au ales răspunsul *niciodată*.

În toate cele trei întrebări observăm că rata oscilează între 53-71% la răspunsul *uneori*. Deci putem afirma că, în adolescență doar *uneori* tinerii au încrederea în sine și se acceptă pe sine, sau cer ajutor de la persoane de încredere ce este specific vârstei și acest moment l-am regăsit și în literatura de specialitate.

Pentru a identifica modul de comunicare asertivă, implicare în conflicte și soluționarea lor, am elaborat 7 întrebări care identificau acest lucru. Astfel, la întrebarea despre dacă reușesc adolescenții să inițieze, mențină și încheie o discuție în mod pașnic atunci 68% din cei intervievați au răspuns că *frecvent*, 31% au menționat că *uneori* fac acest lucru și doar 1% au spus ca *niciodată*, ceea ce presupune că nu o fac.

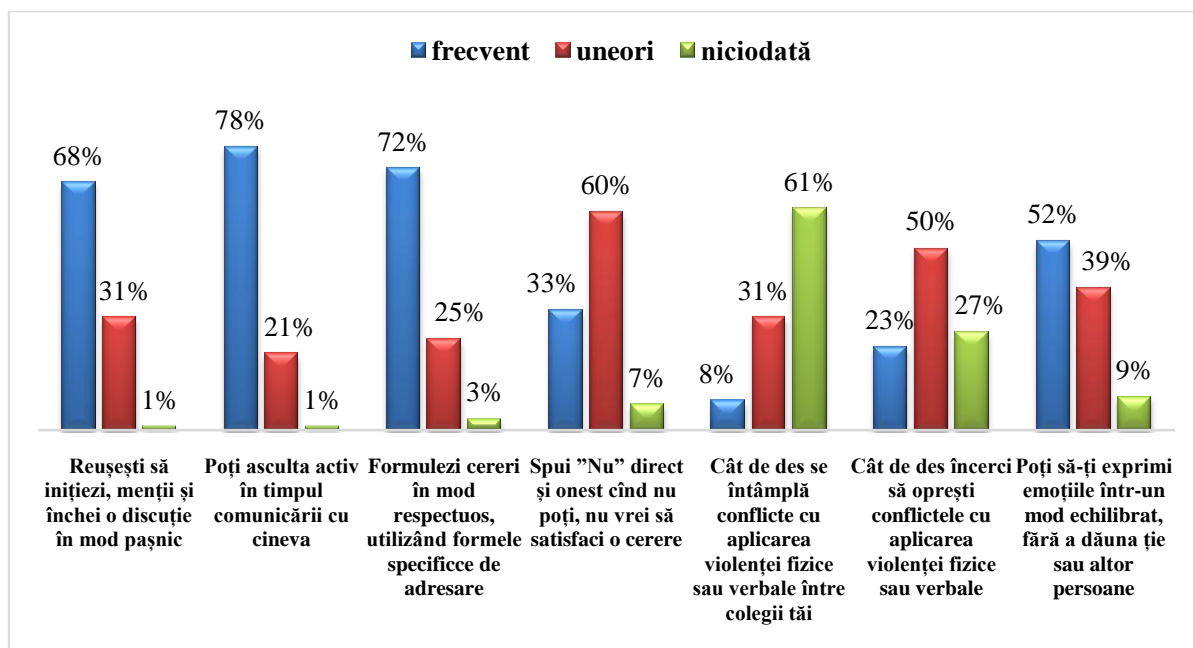

Figura 4. Modul de implicare în conflicte și soluționarea lor, %.

Despre adolescenții care știu să asculte activ pe celălalt *frecvent* o fac 78% din respondenți, 21% dintre tineri pot *uneori* și doar 1 % *niciodată* nu reușesc acest lucru.

La întrebarea despre câți dintre adolescenți reușesc să formuleze cereri în mod respectuos, utilizând forme specifice de adresare 72% au răspuns că fac acest lucru *frecvent*, 25% din tineri o fac *uneori* și 3% nu o fac *niciodată*.

A spune „Nu” direct și onest când nu pot sau nu vreau să satisfacă o cerere doar 60% dintre tineri reușesc *frecvent*, *uneori* fac acest lucru 60% și numai 7% nu fac *niciodată*.

Practic niciodată nu se dezvoltă cazuri de conflicte cu aplicarea violenței fizice sau verbale între colegii și semenii au afirmat 61% dintre tineri, 31% spun că acest fenomen se poate întâmpla și doar 8% dintre tineri afirmă că acest lucru se întâmplă.

Despre implicarea lor în soluționarea acestor conflicte doar 23% dintre respondenți să se implică, 50% se implică uneori și 27% nu se implică niciodată.

În 52% cazuri adolescenții reușesc să-și exprime emoțiile într-un mod echilibrat, fără a dăuna sie sau altor persoane, 39% reușesc uneori și 9% nu reușesc acest lucru.

Dacă este să analizăm această competență la tineri, atunci comunicarea interpersonală la respondenții care au participat la studiu, au remarcat că comunicarea asertivă este capacitatea de a exprima onest, direct și clar propriile nevoi, opinii, drepturi, fără a leza drepturile celorlalți, utilizând în comunicare mesaje de tipul Eu.

Concluzii: Nevoia de a fi apreciat, de a avea prieteni, de a dezvolta un atașament emoțional reprezintă tendințe firești adolescente. Fetele și băieții își caută prieteni după principiul asemănării, înlocuind numărul prin calitatea unor raporturi apropiate cu semenii care au aceleași opinii, susțin și promovează aceleași valori. Anume în această perioadă elementul principal al prieteniei se creează cu semenii de același sex ori cu cei de sex opus. De asemeni, scade autoritatea parentală, care poate duce la apariția conflictelor, cu privire la viziunea asupra vieții sociale, lipsa susținerii unor proiecte personale.

Adolescentul devine, astfel, un nonconformist și un luptător activ pentru îndeplinirea dorințelor sale în calea adaptării la lumea înconjurătoare. Astfel pot fi adoptate și comportamente prosociale sau comportamente de risc cu tentă delicventă, totul depinde de aderarea lui la grupul de interese.

Familia, școala, grupul de semenii cu interese comune sau gașca – toate împreună fac ca adolescentul sau tânărul să dezvolte competențe sociale orientate spre un comportament prosocial sau antisocial. Rolul suportiv al familiei, unde relațiile membrilor de familie sunt pozitive, prietenoase, sigure face ca adolescentul să fie un membru integru în grupul social. În cazul care acesta nu are o așa susținere, el poate fi integrat în grupe mai puțin prosociale, devenind vulnerabil sau chiar ajungând în grupul de risc cu comportament respectiv.

Un rol important îl are familia, pentru că anume de aici adolescenții și tinerii obțin deprinderea, pricepera și operarea cu toată gama de cunoștințe cu care operează în relația cu ceilalți actorii i comunității sociale. Cu toate aceste tinerii rămân a fi un grup foarte vulnerabil în a aborda comportamente de risc pentru sănătatea lor și a celorlalți.

Desigur că studiile asupra comportamentul prosocial al adolescenților și tinerilor în situație de risc efectuat ne-a adus mai multe argumente în ceea ce privește cât de mult influențează familia, școala, educația prin cooperare, sexul și interesele comune de care sunt legați într-o prietenie sau într-un grup.

Din 2002 în Republica Moldova activează Centre de Sănătate Prietenoase Tinerilor (CSPT). Până în prezent această rețea a dezvoltat 41 de centre pe întregul teritoriu Republicii Moldova, doar în Chișinău activează 6 centre de acest fel.

Implicarea tinerilor în activitățile Centrelor Sănătate Prietenoase Tinerilor (CSPT) din Moldova au angajamentul de a îmbunătăți sănătatea și dezvoltarea tinerilor din Moldova, cu vârsta cuprinsă între 10-24 ani, care reprezintă 28% din populația țării. Perioada de tranziție de la copilărie la adolescență este caracterizată prin provocări de sănătate și dezvoltare. În momentul în care tinerii nu sunt suficient pregătiți și informați ei experimentează cu

comportamentele riscante astfel devin mai vulnerabili în cazul ITS și HIV/SIDA, consumul de droguri, sarcină nedorit, violență, probleme de sănătate mentală și deficiențe de alimentație.

BIBLIOGRAFIE

1. ARGYLE, M. Competențele sociale. Psihologia socială a relațiilor cu celălalt. În: Psihologia socială a relațiilor cu celălalt. Coord. S. MOSCOVICI. trad. de Cristina Moșu. Iași: Ed.Polirom, 1998. 256 p. ISBN: 973-683-071-3.
2. BÎRSAN, M. Metodologia cercetării. Note de curs. Iași, 2006. [https://www.academia.edu / 75 84032/Prof Maria BIRSAN METODOLOGIA CERCETARII](https://www.academia.edu/7584032/Prof_Maria_BIRSAN_METODOLOGIA_CERCETARII) (vizitat 29.08.20).
3. BONCHIȘ, E. Familia și rolul ei în educarea copilului. Iași: Ed. Polirom, 2011. 424 p. ISBN 978-973-46-2231-3
4. CHELCEA, S. Comportamentul prosocial . În: Psihologie socială – aspecte contemporane. Coord. Ș. BONCU. Iași: Polirom, 1996. 480 p. ISBN 9739248071
5. CONSTANTINESCU, M. Competența socială și competența profesională. Buc.: S.n., (Ed. Economica), 2004. 352 p. ISBN 973-709-053-5.
6. CREȚU, N., SCLIFOS L., LÎSENCO S. Decizii pentru un mod sănătos de viață: Ghidul elevului pentru cursul opțional: pentru instituțiile din învățământul secundar profesional și mediu de specialitate din Republica Moldova. Ch.: Ed. Ericon, 2012. 86 p. ISBN: 9789975436014.
7. EISENBERG, N. Handbook of child psychology sixth edition. Vol. Three: Social, Emotional, and Personality Development. New Jersey (Ed. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken), 2006. 1154 p. ISBN 0-471-27287-6.
8. OPREA, L., GAVRILOVICI, C. Bazele comportamentului individual în sănătate. În: Revista Română de Bioetică. 2009,7 (3), p.78-86. ISSN 15835170.
9. POPESCU-NEVEANU P. Dicționarul de psihologie. Buc.: (Ed.Albatros), 1978.784 p.
10. PRIȚCAN, V. ș. a. Înțelege-mă, ascultă-mă... Ghid pentru specialiștii din domeniul îngrijirii și protecției copiilor. Bălți, 2011. [https://ropdf.info/ document/593664/%C3%8En% C5% A3 elege-m%C4%83-ascult% C4% 83-m%C4%83--somato](https://ropdf.info/document/593664/C3%8En% C5% A3 elege-m%C4%83-ascult% C4% 83-m%C4%83--somato) (vizitat 26.09.2020).
11. Probleme cu comportamentul antisocial. [https://www.housingadviceni.org/ rm/asb](https://www.housingadviceni.org/rm/asb). (vizitat 01.09.20).
12. ROBU, V. Competențe sociale și personalitate. Iași: Ed. Lumen, 2011. 155 p. ISBN: 978-973-166-297-8.